

VIII. Státoprávní cíle a snahy	33
IX. Nynější osa české politiky	40
X. Kolesa dějin	47
XI. Vnitřní politické obrození	52
XII. Mládež	57
XIII. Umíte vy to robít v zemi své?	61
XIV. Od rovnocennosti k rovnomocnosti	64
XV. Optimismus práce	69

O politické a sociální působnosti akademické mládeže.

Přednáška v »Akademickém čtenářském spolku« v Praze dne 10. února 1898.
(»Alétheia«*) roč. II. 1899).

V časech, kde junáctvo mnohých vysokých škol v Rakousku, v čele majíc soudruhy z říšského hlavního města, pocituje neodolatelnou potřebu svrhati ministerstva a za tím účelem bujaře manifestuje a demonstřuje, bude zníti dvojnásob šosácky moje mínění, pelem novosti ovšem se neštkvíci, že nespědčí mládeži akademické vyhledávati aktivnou účast na politické a sociální agitaci — ani volební agitace z toho nevyjímám, — nýbrž opravdová příprava pro politickou a sociální práci. Neboť práci ještě vykonati nedovede, a na pouhý nástroj agitace je mně příliš dobrou. Nedočkavý entusiasmus mnohých, živených ilusemi o politickém životě a působení, nevrle arci odmítá podobné názory jako omšené suchopárné školometství. Nedivím se tomu, protože psychologicky chápu nadšenou jejich nedočkavost a znám původ ilusí, které ji živí. Vlastní upomínky stárnoucí generace káží jí, aby nevytýkala mladším, čeho jednotlivci její větší menší měrou zažili sami na sobě. Ale jest její povinností, aby trochu odhalila rub obrazu, jehož líc mladé fantasii svítívá příliš smavými barvami.

Jaký jest především, hledě k politickému a sociálnímu působení, ideál nedočkavého entusiasmus mládeže? Pokusme se jej charakterisovati podle zkušenosti těch, kteří od mladých let již jsou dosti vzdáleni, že na ně mohou patřiti objektivně. Snem mladých duší do víru »veřejného života« dychtivě se řítících převahou bývá: zahřímat do duší všem domnělým nepřátelům neb zdržovatelům pokroku a uchvátit mysle pro nové více ještě citem tušené než logikou pojímané cíle dobra. Plichtí-li se do toho ještě pohnutky ctižádosti nebo třeba i hlubšího toužení po působnosti a vlivu, tím vábivějším stane se obraz viděti před sebou zástupy ochotně naslou-

*) Uveřejnění, o něž přednášející byl požádán, odložil schválně, nechťěje, aby některým místům přednášky mohl být podkládán úmysl narážek situačních.

chající, ovládati je svým slovem, myšlénkou a vůlí, vésti je. Přimísí-li se dokonce, jak někdy bývá, jistá míra sebepřecenění, které to, čím bychom duševní svou potenci být chtěli, rádo eskontuje jako blízkou, již zabezpečenou skutečnost, tím větší bude i smělost a troufání předčasné. A proto celkem asi nechybuji, když pravím, že ideál mládeže po politické působnosti nedočkávané jest především ideál řečnický, orátorský, můžeme též říci, že v tomto smyslu poslanecký, druhdy arci i přímo tribunský, demagogický. Mnoho má on příbuzného s nezřídka se vyskytující náklonností mladých horujících duší k herectví, neboť jest tu jistá podobnost v zevních prostředcích i způsobech úspěchů. Označují-li ten ideál jako řečnický — nikoliv ještě v pravém slova smyslu politický neboli státnický, není v tom výroku nic potupného, neboť nevylučuje existenci dobrých, ušlechtilých úmyslů, ale tyto pojí se ještě spíše k zevnostem než k jádru věci.

Nedovedu arci pověděti, jsou-li úkazy podobné u jiných národů stejně hojny. Ale pro skutečnou jejich hojnost u nás jsou na snadě dostatečná vysvětlení psychologická.

Politický život náš český je poměrně mladý. V roce osmačtyřicátém a zase od roku 1861. stály a stojí v něm spory a boje o ústavní formy a národnostní práva v popředí. Však právě tyto otázky jednak zvláště mocně uchvacují cit a pak stačívá tu k úspěchu zevnímu po případě nevalný počet výrazných, za nezvratné pravdy přijatých hesel. Přesvědčení bývají tu vůbec rázu axiomatického. K tomu se druží sama obrazná síla běžného názvosloví politické praxe a vliv mistrů v užívání jeho, žurnalistiky. Stále tu řeč o boji, zápasu, šicích, křídlech, taktice, strategických obratech, zbraních, vítězstvích a porážkách. Jak to nemá uchvátit mladou duši řečnickými ideály zaujatou, příliš ochotně šperk slovný za znak pravdy beroucí, když slyší, jak pod pádností důvodů toho a toho řečníka soupeří se »svíjeli«, jak rány dopadaly na hlavu jejich, jak oni zahanbeni zalézali a pod. Toť nápoj denně čepovaný v novinách a politických schůzích. Vlastně nic víc, než odborně-řemeslný jargon. Ale ilusíchtivé mysle rády se jím opíjejí. Vždyť tento laciný omamující nápoj za pravé víno nebrává toliko mládež, nýbrž nejširší vrstvy tak řečeného politického publika.

Leč, kde by všeho toho nebylo, jsou tu ještě jiná vysvětlení. Mládí tíhne rádo k ideálům. Mnohem větší zájem a smysl má pro to, co být má, než pro to, co jest, a pro pečlivé poznání jeho. V indukci rychle generalizuje z jednoduchých návětí; z malé zásoby pravd cit uchvacujících, axiomaticky přijatých, směle dedukuje. Věk starší jeví opak. Co se mu vytýká jako nedostatek odvahy, přílišná setrvačnost, konservativná pohodlnost,

namnoze mívá původ prostě v šetrnějším oceňování skutečnosti, v ohledu k nepodcenitelným činitelům jiným, ve větším, zkušenosti bezděky vypěstovaném smyslu pro složitosti i zdánlivě jednoduchých společenských úkazů, v odhadování všech konsekvencí. Mládí i nejsložitější problémy vidí jednoduchými a nerado chápe domnělou těžkopádnost jich řešení. —

A přece podává nám nahá realnost života, když pohlédneme za růžově zbarvené zástěny, které ji často halí, mnoho, co jest schopno otrásti mladistvé iluse o veřejném působení.

Není tomu mnoho let, co čelný politik německý, jenž stál tehdy právě na výsluní své brzo pak náhle povadlé obliby, při oslavě akademického učitele z Prahy na nové působiště vídeňské odcházejícího, provedl s melancholickou resignací přirovnání působnosti politika a pracovníka vědeckého. Uvedl, kterak tohoto při vytrvalé, oddané práci učitelské a badatelské neminou a minouti nemohou výsledky zabezpečující jemu uspokojení vlastní a užitek jiným, — kdežto onen konává dílo ve výsledcích nejisté, jež náhody a nenadálé převraty po dlouholetých třeba námahách maří a v nivec obracejí, ač zdál se cíl již blízkým a zdar nepochybným. Byl by mohl dodat, že také trvalost památky politikovy stává na slabých nohách. Kolik lidí už je skoro zapomenuto, kteří stáli v našem politickém životě veřejném značně v popředí ne snad v roce 1848 (kdož pak již pouhá jejich jména zná, neřku-li něco více), ale v letech šedesátých a ještě později. Jak zapomenut jest n. př. Brauner, muž tak vynikající měrou působivší, a teprve Bělský, Klauďa a přemnozí jiní. Že byl Purkyně též poslancem, na to si při velkých nedávných oslavách tohoto snad ve velkém vědeckém světě ze všech nejznámějšího Čecha nikdo, tuším, ani nevzpomněl, ač Purkyně aspoň v zevnostech sporu staromladočeského měl také jistou úlohu a podal i zastupoval některé návrhy na sněmu. Ba sám Sladkovský stává se přítomné generaci už zjevem polomythickým. Mluvím jen o zapomínání, ani ne o tom, jak blízka jest u samých nejpřednějších oslava a zrádcování.

Mnohem vydatnějším bořitelem všech narůžovělých ilusí o t. zv. politické činnosti jest však život parlamentární sám. Pojem politické činnosti a parlamentární činnost splývá ovšem v představách velmi snadno. Musí-li mladistvý nadšenec působnosti veřejné snášet křivdu páchanou na něm šosáctvím volebních řádů, jež volitelnost vízí až na dovršený třicátý rok, vyhledává zatím schůze a agitační shromáždění stran jako pouhý surogát, předpravu i nezbytný nejbližší accompagnement parlamentární působnosti. Tato sama zůstává však vůdčí hvězdou. Jak pak to s ní ale ve skutečnosti, a hlavně ve skutečnosti, kterou dobře známe, v naší rakouské skutečnosti vypadá?

Předem se dosud sám význam parlamentu nemálo přeceňuje, což se vysvětluje z historického faktu, že ústavnost k nám poměrně pozdě zavítala. Z živých zápasův o útvary ústavní vedených se vysvětluje, že názoru našich vzdělaných tříd, silně načichlému západním doktrinářstvím, forma státní jevila se býti hlavní věcí, na niž blaho a neblaho ve státě závisí. Ještě za mých let studentských mohli se lidé u nás zcela vážně o to hádati, je-li zásadně lepší formou republika neb ústavní monarchie. Konstituční horlivost viděla v parlamentu paladium všeho státoobčanského dobra. Po ochraně proti možnostem libovůle samovládne dychtivě voláno. Že by n. př. bylo potřebí často stejně vydatné ochrany proti zlořádům a křivdám, jež může v ústavním státě vláda stran způsobiti, a že n. př. správní soudnictví má vznešenou úlohu býti hradbou proti nim a nikoliv pouze proti prostým chybám a přehmatům jednotlivých správních orgánů — to asi málo kterému z konstitučních horlitelů našich prvotních bylo dostatečně povědomo. Nastalo již jisté vystřízlivění. Kriteriem dobrého státu jest lidem ducha prozíravějšího mnohem více dobrá správa veřejná než ústavní forma, ano porůznu začíná se již až příliš jednostranně podceňovati význam parlamentarismu. Celkem však přece ještě široké massy nevlídným, ano nespravedlivým okem pohlížejí na působnost správy a její orgány, zvláště zeměpanské — nepopírám, že to u nás má v jistých nepopíratelných přehmatech byrokratismu něco historického oprávnění — a jako něco v tvůrčí pokrokové práci mnohem závažnějšího platí jim zastupitelstva zákonodárná. Zatím nás bedlivější přihlédnutí poučí o jiném. Z pravidla (byl bych skoro v rozpacích výjimky vypočítati) samo těžiště duševní tvůrčí práce zákonodárné, vedení i propracování, jest mnohem více při vrchních orgánech správy, při úřednicích, nežli v zákonodárných sborech. Ve státech eminentně ústavních stoupají beztoho nejlepší síly majority v čelo jednotlivých odborů správních a za pomoci elity úřednictva připravují předlohy zákonné. Pro naše poměry platí vůbec, že zákony dělají mnohem více úředníci, tedy úřednictvo ministerií, než parlamenty samy, t. j. duševní účast, námaha i zásluha oněch bývá větší než těchto. Kdo by o tom pochyboval, ať trpělivě projde několik ročníků příloh ke stenografickým protokolům našich sněmoven a srovná objektivním oceněním věcnou hodnotu předloh vládních a iniciativních návrhů poslaneckých, i těch, jež nediktovala pouhá stranická taktika. Nesoudím asi příliš příkře, když pravím, že bychom se octli záhy na kraji zákonodárného bankrotu, kdyby průměrná inteligence úřednických sborů kteréhokoliv z našich ministerií nestála výše než stojí průměrná inteligence parlamentu. A bylo by největším omylem domnívati se, že věc ta se polepšuje nebo polepší pouze

postupným demokratisováním voleb, které z mnohých důvodů je ovšem nevyhnutelné a neodvratné. Žádná volební soustava nemůže zabezpečiti určitou úroveň inteligence poslanectva, žádné minimum vzdělání nedá se tu předepsati, kdežto ve správě jest možno je předepsati i pro místo posledního diurnisty. Jako balvan skličuje v parlamentech menšinu k práci schopnou i ochotnou pracovní neschopnost a nechota většiny soudruhů, ať nedíme nic o momentech jiných, o sinekurovém a jiném ještě povážlivějším zneužívání posic parlamentárních atd. Tak přináší život parlamentární, snad každému, kdo s nadšením a dobrými nadějemi veň vešel, záhy bolestná zklamání. O tom by se arci daly psáti knihy a jsou již tu onde napsány. Hromadné lenošení veliké části poslanectva je význačnou známkou našeho konstitučního života. Obecenstvu nezasvěcenému, na stravu novinovou odkázanému zastříti dovede toto faktum dvojí věc: řečnění poslanecké — poměrně nejlehčí, ale zároveň na venek nejděčnější »práce« parlamentární — a v posledních letech u nás také pilnost v podávání návrhů, v němž se provozují pravé dostihy vážných záměrů často docela prosté. Dokud zvláště národnostní a t. zv. ryze politické spory budou vyčerpávati nejpřednější zájem voličstva, zůstanou intelektuální a morální slabiny parlamentarismu snáze zakryty zrakům jeho. Najdeš tu i dost dýchavičná inteligence ještě nějaké aspoň na venek vděčné působiště tím spíše, protože veliká část p. t. politického obcenstva, zejména čtenářstva novin, a to i poměrně inteligentního, nerada slyší něco nového, s nevrlostí a odporem přijímá, co do vyšlapaných drah jejích myšlenkových se nehodí; nejraději se pohybuje v úzkém okruhu svých starých ideí, jen když je někdo novou pěknou frází umí odít. Takový pokládán bývá za »politika«.

A přece má náš parlamentarismus ještě horší slabiny, nežli ty, jež vyplývají z nedostatku pracovní schopnosti a horlivosti většiny lidových zástupcův. Tak řečená »závislost úředníka« je běžným heslem v ústech přemnohých lidí a v sloupcích publicistiky. Pod děsivým dojmem této představy přemnohý se leká vstupu do dráhy úřednické, pod vlivem toho hesla po dobu celé generace mýjela mladá česká inteligence jistě větve služby státní, ponechávajíc volné pole rodákům německým. Uvažuje-li se však také někdy o »závislosti poslanecké«? Zajisté nutí úřední postavení úředníka — vyjímajíc soudce — často k výkonům, jež se jeho předsvědčení příčí. To ostatně není výlučnou vlastností monarchického státu, stejně platí v republikách sebe radikálnějších. Totéž má ostatně platnost stejnou, pokud jde o úředníky v samosprávných úřadech, ve kterých s rozvojem agend úřednický živel stále více se rozmáhá. Avšak platí de facto

v parlamentárním životě něco jiného pro poslance? Pro své výroky a hlasování v parlamentě jsou chráněni nedotknutelností, proti soudnímu pŕtahu požívají velkého stupně ochrany. Za to ne proti jiným zlŕm. Konstituční theorie nevidí v poslanci pouhého mandataře jeho voličstva neb volebního obvodu, nýbrž representanta celku národního, od toho kterého voličského sboru vyslaného; proto ústavní zákony všech moderních států zapověděly t. zv. mandát imperativní, přijímání instrukcí od voličstva. Ve volbě jen na určitou řadu let konané poskytuje se voličstvu garancie dosti, aby mohlo býti zastupováno povždy těmi, kdož v podstatných směrech s jeho názory se srovnávají. Mr a v konstituční ostatně zvýšil tyto záruky tím, že nutí poslance k odstupu, když mohl nabyti jistoty nepochybné, že v jistých základních otázkách octl se s názory nepopíratelné většiny voličstva ve sporu. Ani jeho strany nejde tak daleko, aby zkrátilo volnost přesvědčení poslancova tou měrou, že by mohla jakákoliv většina klubovní kteréhožkoliv soudruha nutiti k hlasování určitému, nýbrž stanoví obecně pro případ nejrozhodnější, totiž pro případ prohlášení jistého hlasování za »otázku klubovní«, pouze záповěď hlasovati proti mínění většiny klubovní, což dává tedy těm, kdož mají názor odchylný, možnost vzdáliti se od hlasování sněmovního. Takto tedy mnohostranně jest vyhrazena možnost, aby nemusil poslanec jednati proti svému přesvědčení. Naproti tomu také u nás, jako snad i jinde, u nás ale v posledních desíti letech obzvláště chorobně a nesmyslně se vypěstovala nauka beze všeho ostychu, ano s jistou dotěrnou nápadností hlásaná, která na pravou karikaturu zpotvořila zásady právě uvedené, jež mají vyvarovati konflikty mezi přesvědčeními voličstva a uhájením volného přesvědčení poslancův. Substituovala jim totiž prostě povinnost poslance řídit se vůlí voličů a to tak, že vlastně odporu přesvědčení jeho a voličského ani nemůže vzejíti, totiž v tom smyslu, že on jest pouhým vykonavatelem vůle svých voličův a že koná c t n o s t k o n s t i t u č n í, když bez ohledu na své přesvědčení prostě řídí se vůlí jejich, vlastně jejich většiny. Právem naznačil jeden český list, dokonce žádný z t. zv. reakcionářských, že se tím názorem stlačuje úřad poslanecký na úroveň veřejného posluhovství. Možná, že při kvalifikacích, jež v nynějších dobách dostačují k nabytí úřadu poslaneckého, v nejednom případě ani objektivně není toto stanovisko v tak křiklavém odporu s důstojností těch kterých osob. Horší jest zajisté, že touto posluhovskou, na konstituční ctnost povýšenou zásadou hradí se nejen chudí duchem, nýbrž i chytráci mezi parlamentárními zvolenci národa. Jeť ona magna charta všech lidí, lpících z jakýchkoliv příčin na mandátu a úřadech veřejné důvěry, dopouštějíc jim přizpůsobiti se všem rozmarům t. zv. ve-

řejného mínění. Ona k ústavním svobodám moderním přičinila ještě jednu: svobodu bezpřesvědčenosti; ona se stala svobodným glejtem pro všecko politické přeběhlictví, pláštěm pro orgie politické bezcharakternosti. Časy, v nichž přizpůsobovací dovednost tak kvete a prádlo politického přesvědčení se svléká a převléká tak hojně a vydatně, potřebují podobných pláštíkových hesel. Jest zcela jisto, že politické tábory v širších vrstvách voličstva nemohou býti ohraničeny trvale a stejně, t. j. jinými slovy: požadavek důslednosti v přesvědčení, který předpokládá, že bylo přesvědčení opravdovou vážnou prací myšlenkovou nabyto, nemůže býti vztahován na široké vrstvy voličské. Jejich příslušníci zajisté všude měnívají svůj názor a tak jen dochází na změny ve složení parlamentů, na změny většin i většinových vlád. Ale těmto proudům podléhají ve státech a národech opravdu pokročilých jen jisté části voličského davu, bezprostřední přeskoky poslancův a jiných jen poněkud vynikajících příslušníků stran z tábora do tábora, ovšem hlavně do toho, ku kterému se obrací korouhvička okamžité přízně veřejné — platily by za nepočestnost, za mravní nemožnost. U nás se to páše bez ostychu pod etiketou poslušnosti hlasu voličstva, pod reklamově obarvenou známkou domněle konstituční ctnosti. Ba strany, ceníce okamžitý zevní úspěch nad solidní základy svého bytí a rozvoje, nerozpakují se podporovati korouhvičkářské přeběhlictví, ochotně je odměňujíce mandáty. A tak na konec, přese všecko pozlátko, proti morálním zhoubám a spoustám, které i daleko přes meze ryze politického života způsobuje závislost na rozmarech veřejného mínění (modly, kterou si oběti její často samy vytvořují), jsou slabiny, vyplývající ze závislosti úřednické, vlastně dost nepatrné. Ani nemůže býti pochyby, na které straně demoralisující závislost za našich dnů bývá větší.

Jaký div, že nimbus poslanecký vším tím dostává rány, že bledne názor dříve dobromyslně přijímaný, který v poslanectvu viděl »výkvět národa« a jaksi nejdůležitější páku jeho rozvoje i pokroku. Bylo by neštěstím, kdyby všecko, co patří k výkvětu národa, mělo spatřovati nejvyšší cíl svůj v poslání politickém. Výkvět národa tvoří předáctvo jeho ve vědě, umění, výrobě hmotné neméně než předáctvo jeho v politice a jen naivní názor mohl by v úkolu a výkonu těchto spatřovati něco podstatou a významem vyššího a důležitějšího, než v práci oněch.

Jakoby však bylo chybou osudnou viděti nejvyšší ideál národního poslání jen v činnosti politiků, tak by bylo chybou nemenší, měřiti význam politického zastoupení národa jen dle časových jeho slabin a bráti věc samu snad proto v nevážnost, poněvadž u nás na pokrokový rozvoj ná-

roda politika dle zkušenosti nemá toho eminentně rozhodujícího vlivu, jaký by se předpokládati mohl při velikosti a všestrannosti zájmu jí v nejširších kruzích věnovaného. A zrovna mladé generaci bude svědčiti, když nepřeceňujíc ani nepodceňujíc povolání politické, bude na ně hleděti ještě s jiné stránky, než s oné, do které ji stavívá její v mlhách ilusí stopený orátorský ideál. Musí je pojímati jako těžké a vážné povolání, které vyžaduje neméně obsáhlé a do hloubky jdoucí přípravy, jako jiná těžká a vážná povolání životní a jenom tím se od nich liší, že arci krátkodeché zevní úspěchy dají se v něm dobýti menším nákladem ducha a práce.

A tím bychom byli dospěli k bodu, kde můžeme si dáti kladnější odpověď na otázku po úkolech mládeže, hledíc k politické působnosti. Lišil bych tu práci průpravnou a práci zatímně zužitkovací a promluvíím o obojí.

Nejprve tedy o práci průpravné. To slovo žádá si bližšího vysvětlení.

Každá generace vytvoří a vybuduje si sumu jistých politických pojmů a politických ideálů. Ty řídí a ovládají její politické snahy, jsou jádrem programů, premisami všech vývodů. Dějiny nestojí: mění se poměry, mění se potřeby; proto nemohou ani ty vůdčí pojmy a ideály zůstatí nehybnými, utuhlými. Proto nežádá a podle povahy věci žádati nemůže žádné pokolení, činné v politické práci, aby nová generace přejímala po něm dictví bez prozkoumání a přezkoumání. Stuhlost i zde jest smrtí, ustavičné obrozování, v němž jen některé stěžejné zásady pro delší doby i celé věky mohou tvořiti pevný kmen, i zde zákonem pokroku.

Které jsou tedy prameny dalšího vedení politických programů, odkud čerpá přetvořující práce látku svou? Jsou to jednak všeobecné myšlenkové proudy časové, proudy rázu obecného, řekněme třeba obvyklejším slovem: evropského, jednak konkrétní stavy a potřeby národní a státní, vyvolané historickým vývojem a osobitými zvláštnostmi národního žití. Vzhledem k obojím koná především věda důležitou službu kritickou analysovou, pomocí jejíž dobývá jasné pojmy a zjišťuje tendence vývojové, které teprve umožňují jasné cíle. Ustavičný tok dějin dodává jí stále novou látku, stále nové stavivo. Práce praktiků ve velké politice, v díle národohospodářském a sociálním tu jí předbíhá, tu zase z ryzího kovu nauk jejich razí velkou i drobnou minci konkrétných praktických zařízení.

Nemívá v každé době obojí dotčený živel, který tvoření a přetvořování politických programů ovládá, stejně velikou moc. V dobách velkých, vše uchvacujících hnutí časových tato především vévodí myslím a snahám, zatačující zřetel k historicky utvořeným poměrům a osobitým národním

potřebám. Politické akce stran ideami takovými ovládaných dostávají pak snadno ráz doktrinářský. Teprve nutné vystřízlivění následující obrací zřetel ke stránce v prvním náběhu zanedbané, hledí mezi ní a onou prostředkovati. Tak u nás v roce 1848. dominoval všeobecný tlak ideí časových a není pouhou náhodou, že na př. teprve na počátku let šedesátých povstal a vyvinouti se mohl t. zv. historický program státoprávní, když ústavnost, za níž původně s přítěží příliš doktrinářskou bojováno, v podobě známé zavedena a zjevnými se nám staly nesrovnalosti její vůči individualitám zemí, historicky vytvořeným a prakticky v nejrůznějších zvláštěnostech stále se manifestujícím.

Jasně pojmy a jasné cíle, podmínka plodné práce politické, musí tedy býti předním snažením každého, kdo k té práci se strojí. V tom směru veřejné rozhovory a řeči u nás od schůzek rozličných až do snění samého parlamentu podávají mnoho úkazů neutěšených. Anekdota o sedlácích, kteří r. 1848. v jisté obci německé se vyslovili, že si přejí republiku s panem velkovévodou (jejich zeměpánem) v čele, není výrazem tak výminečného případu, jak by se mohlo na první pohled zdáti. Všude narážíme i ve vrstvách poměrně vzdělaných na podobné motanice pojmové.

Ani nechci do podrobná rozváděti, jaké konfuse panují v příčině pojmu a podstaty liberalismu. Na jiných místech už jsem se o tom širě rozepsal. Ale při jiném pojmu se zastavím. Jest to pojem centralisace a decentralisace. U nás panuje odpor proti centralismu z historických příčin ovšem vysvětlitelný. Decentralisace kat exochen platí za vrchol politické moudrosti a jediný princip pokroku, centralismus ve všem za opak. Přiznává se sice, že nejsme neochotni obětovati kompetenci státu, co k zachování jednoty jeho jest nezbytno, ale přiznává se to asi v takovém duchu, v jakém svého času liberální názor stát a státní působnost k ochraně práva a bezpečnosti připouštěl jen jako nevyhnutelné zlo. Zatím má se věc přece poněkud jinak a budeme muset připustit názor kritičtější, objektivnější. Žádný z obou řečených principů není o sobě ani dobrým ani špatným. Relativná oprávněnost obou musí býti přiznána a to tak, že hranice jejich oprávněné platnosti se pošinují a musí pošinovati dle příkazu dob a poměrů. Bude v té příčině dobře lišiti mezi působností z á k o n o d á r n o u a s p r á v n í. Vývoj poměrů přítomných s rostoucím obchodem mezinárodním, s rozvětvením komunikační sítě a stále intensivnějšími hospodářskými styky a migracemi celých davů obyvatelských, v oborech stále větších vyžaduje jednotných zákonodárných úprav, že žádná říše se nutnostem těmto nemůže ubrániti. Vždyť zároveň měrou stále větší mezi národní smlouvy v přemnohých oborech už zjednávají platnost jistým

jednotným úpravám poměrů daleko přes meze jednotlivých států a říší. Jedním slovem: světohospodářské tendence stále více mohutnící tlhnou ve velkých oborech k mezinárodní jednotě práva, tím více obdobný účinek vyvolává uvnitř říší jednotlivých extensivně i intensivně se vzrnávající stykov^ý ruch osobní, obchodní, kulturní. Právě ten ukládá zákonodárství stále nové problémy a nad tužbami po decentralisaci zákonodárné vítězi moc potřeb a požadavků časových. Co na té straně jaksi přirozeně ubude, na jiné dá se arci vyvážit. Není pochyby, že rostoucí působnost veřejné správy, charakteristický znak našeho věku, navaluje při centralistickém zřízení správním na ústřední orgány takovou sílu agend, že znenáhla umožňují ovládati jejich detaily a všecku příslušnou jurisdikci nutně odkazuje k decentralisaci. Zde kyne jí veliké a plodné pole nejenom pokud běží ku př. o stát a země, ale také uvnitř zemí. U nás ale, jak se mi podobá, pro přílišné nadsazování decentralisace zákonodárné, jejíž značné ještě rozšíření stanoviskem zde hájeným vyloučeno není, bylo mnohem méně pozornosti a úsilí věnováno decentralisovanému vybudování správy. Pojem a požadavek této decentralisace nekryje se, jak by se mohlo zase v kolejí českého myšlení politického snad souditi, s pojmem a požadavkem samosprávy. Ale teprve, když by jednou hlubší, nikoliv pouze příležitostný zájem byl obrácen k propracování a formulování pojmu a požadavku správní decentralisace, také problémy rozvoje samosprávy dostaly by se do kolejí docela jiných, jistě že zdravějších. Buď jak buď a měj o tom kdo mínění jakékoliv, s povšechnou paušální formulí, jež poslání své agitační u nás již vykonala, dále se nevystačí.

Těsně spojeny s otázkou decentralisace jsou požadavky české státoprávní a t. zv. autonomistické. Jen že se podobá, jakoby na tom poli v mladší generaci panovala mnohem větší nejasnost pojmů, nežli ve staré. Jest zajisté jen běžné povrchnosti publicistické připisati, že za původce státoprávního programu vydáván bývá Palacký. Avšak to nechme stranou. Horší jest, že se dnes pojmy státního práva, autonomismu zemí, ano dokonce i samosprávy tak dohromady splétají, že vlastně jasným více není žádný. A co více, aby zmatek na výsost vzrostl, s myslitelskou posou bývá vykládán rozdíl mezi státoprávním stanoviskem »historickým« a »moderním«, kteréž posléz řečené jest samozřejmě »pokrokovější« a tedy lepší.

Napřed něco málo slov o poměru státoprávního federalismu, pouhého autonomismu zemí a samosprávy. Každé to slovo vyznačuje ne snad něco pouze stupňově rozdílného, nýbrž něco podstatou jiného. Státoprávní stanovisko, které v projevech starých našich politiků po r. 1861. jest jasně vyjádřeno, znamená takové veřejnoprávní zřízení země (určitěji ještě: celku

zemí koruny české), které v jistých směrech, vytčených tu šíře (deklarace), onde úže (fundamentálky), přivádí znaky státní samostatnosti k platnosti. To neznamená jen prosté rozšíření t. zv. zákonodárné kompetence sněmovní se zachováním ostatních základů nynějšího zřízení ať už s přidavkem nebo bez přidavku jisté kompetenční samostatnosti vrchních správních úřadů v zemi. Znamená především jistou zákonodárnou kompetenci v přímém spojení s korunou; tedy v takovém, které není sprostředkováno ústřední správou státní jako takovou, nýbrž sprostředkováno zvláštními vrchními zemskými orgány správními, právně odpovědnými sněmu jako zákonodárnému sboru, na rozdíl od místodržitele, který jest pouhým správním chefem druhoinstančním, ústřední správě státní podřízeným. Též nedá se zároveň takový stav mysliti bez jisté samostatné pravomoci finanční. Mohou arci býti nejrozmanitější úpravy státoprávního federalismu mezi nejzazší hranicí, pouhou totiž unií personální, na niž vážní politikové u nás nemyslili, až po upravení podobné, jehož fundamentální články z r. 1871. byly výrazem značně už přistřiženým ve smyslu kompromisu s řády již provedenými (dualismem říše a státem předlitavským).

Jest zajisté možno — a nemístné jest zrádcování zastanců takového mínění — pokládati po událostech sběhlých zejména od r. 1871. a po zkušenostech, které od provedení dualismu v rozhodujících kruzích vrchu nabyly, uskutečnění takového ideálu za beznadějně. To přesvědčení chová dnes více lidí mezi námi, než by se na první pohled mohlo zdáti, a nemusí proto hned býti pokládáni za špatné vlastence. Vždyť heslo o etapovém dobývání státního práva jest samo sebou již výrazem pochyby o dozírných možnostech. Ale zřejmým znakem dekadence právního a politického myšlení jest, praví-li se někdy, že nemá se chtíti »historické«, nýbrž »moderní« právo státní, t. j. že nemá býti odvozován požadavek státoprávního federalismu, který byl stěžejním programovým článkem starých stran našich, z historického práva koruny české, protože toto »historické« státní právo jest útvar i tužba feudální. O restituci starodávných podrobností veřejnoprávního zřízení nešlo zajisté při zásadním dovolávání se historického práva ani těm »feudálům«, od nichž v letech šedesátých státoprávní akce vzala svůj původ, nýbrž o princip, že právní podstata státoprávní samostatnosti české nemohla býti jednostrannými akty doby novější odčiněna a zrušena. Pochopí však zajisté každé dítě, že jest to něco jiného dovolávati se třeba v modernisovaných formách restituce nějakého stavu, který právu dosud neodčiněnému, závaznému svědčí, anebo dovolávati se bez takového titulu fede-

rativného přetvoření nynějších trvajících řádů; že jest to věc různé síly, pravím-li: chci něco, co se zakládá na nepozbytém dokumentárním právu mém, anebo pravím-li pouze: chci to, protože to je lepší státní forma. S pochybnými, naivními fikcemi »přirozeného práva« se v otázkách státní formy nepříjde teprv daleko. Že mohli zastanci t. zv. moderní myšlenky státoprávní v tomto smyslu zároveň demonstrativně oslavovati jubileum reskriptu ze září r. 1871., to zůstane historickým dokladem babylonského změnění pojmů, které nepřipouští vůbec jiného vysvětlení, než že vydána byla hesla, aniž dříve bedlivě a všestranně jejich základ a dosah vyšetřen.

Něco docela různého od státoprávního federalismu — ať už historického nebo třeba česko-moderního — jest onen autonomismus zemský, v němž bez uvedených znaků státní samostatnosti prostě běží o rozšíření zákonodárných kompetencí sněmův a jistou větší samostatnost vrchních orgánů správy v zemi, v tom směru zejména, že by v nich pro rozsáhlejší obor správních záležitostí vrcholil instanční postup. V tom požadavku charakteristické rysy federalismu státoprávního naprosto scházejí, on tudíž také nepředpokládá žádnou negaci právní platnosti nynější ústavy atd. Výrazu došel na př. v posledním adresním programu pravičném nynější rady říšské. V té adrese sic vedle rozšíření zákonodárné kompetence sněmů nebylo zapomenuto ani na požadavek decentralisace správní, tento posléz řečený požadavek však aspoň v zásadě není docela cizím ani rozličným vynikajícím osobnostem t. zv. ústavověrných stran. Kdežto autonomistický program ve smyslu právě naznačeném jest způsobilým státi se podkladem sjednocení stran, dostatečným k utvoření a udržení majority ve sněmovně poslanecké, státoprávní federalismus této způsobivosti v nynějších poměrech nemá a nevíme, bude-li kdy míti.

Ještě osudnější jest, že též pojem samosprávy bývá s pojmem autonomismu zemského, ba i s heslem státoprávním v podivné klubko splétán. Pojem státoprávní nemá s ním vůbec co činit. Státoprávnímu ideálu bylo by i tehda vyhověno, kdyby na př. ve zřízení zemském, které by úplně se srovnávalo v příčině sněmovní kompetence, postavení místo držitele a kancléře českého s požadavky fundamentálek, všechna veřejná správa v zemi výhradně byla zeměpanskou, kdyby tedy třeba i zemský výbor a zastupitelstva okresní docela odpadla a správa veřejná v zemi jen královskými úřady zeměpanskými byla vykonávána. Že se naopak dá na prostý centralismus zákonodárný srovnati s nejvyšší měrou samosprávy, ukazuje Anglie. Leč do těch otázek se pouštěti bylo by příliš rozvláčné, poukazují na cyklus přednášek o samosprávě, konaný roku 1897. v »Če-

ském klubu«, jenž bohdá i tiskem bude vydán.*) Místo toho připomenu něco jiného.

Slyšíme přečasto hlásati, že provedení ideálu státoprávního přinese zemi nemalé výhody finanční, t. j. zmírnění břemen daňových, ježto dosud z výnosu jejich příliš mnoho jde ze země na úhradu výdajů státních, zvláště ve prospěch t. zv. zemí pasivních. To jest dost povážlivé agitační heslo, svědectví, že státoprávní přesvědčení o sobě není ideálem dosti silným pro široké massy a že jest třeba vyšperkovati je proto několika těšinskými jablky. Nelze pochybovati, že by jisté způsoby rozřešení státoprávního problému mohly i takové výhody přinést. Že by to z každékoli formy jich uskutečnění samozřejmě vyplývalo — zvláště uvážili se, že by také správní úkoly doma nemálo narostly — o tom nemůže býti ani řeči a spíše jest nepochybné, že by zástupci ostatních zemí a národností předlitavských z příčin vlastního prospěchu (poněvadž košile je bližší nežli kabát) státoprávní koncese dali si jak náleží zaplatiti.

Pohlédněme ještě na jinou věc. Jsou lidé mezi námi, kterým všeobecné stejné volební právo, suffrage universel francouzský, je ideálem volební soustavy. Dnes snad sice už ne všem, kteří ještě nedávno pro ně horlili, ale dost velkému počtu dosud. A přece jest to dosti opelichaná šablona, přiléhající důsledně k ryze individualistickému, řekl bych skoro atomistickému názoru společenskému, jedno z osudných dědictví liberalismu. Pochopujeme, že je chce sociální demokracie, jeť pro ni prostředkem, aby znenáhla státní moc pomocí brutálního principu majority ocitla se v ruce její. Ani mi nepřipadá pokládati volební právo, vyměřené na podkladě poplatnosti daní přímých, po případě s určitým censem, za vrchol moudrosti. Bylo to svým časem dobré východiště, aby volební právo zůstalo v rukou vrstev relativně vzdělaných, politicky zralejších, ke převratům méně náchylných. Jako znak poměrně větší vzdělanosti a politické soudnosti pozbyla poplatnost přímých daní svého oprávnění. Ale zároveň všude povstala proti čistě individualistickému pojmání společenskému tak rozhodná reakce, tak mocný proud panuje dnes pro společenské organizace na povolání zbudované, že musí si zjednatí platnost i v právu ústavním (a tedy i volebním), jako si ji zjednává ve správním. Volební právo může býti všeobecným, aniž přece pouze šablonovitě individualistickým.

Řeknete mi, slyšíce tu mluvíti o požadavku jasnosti pojmů, že to snad jest příliš profesorským stanoviskem, nikoliv však úkolem politiků, kterým

*) Vyšel právě nákladem A. Řivnáče.

nejde o definice, nýbrž o krev a maso živoucích hnutí a útvarův. To bývá oblíbenou námitkou praktických politiků. Pravda jest, že bude vždy jiným úkol vědce a úkol praktického politika.

Ale neukázali výklad můj dosavadní poněkud zároveň důležitost jasně a přesně pojatých pojmů pro politika, nebude těžko dovoditi ji na jiných příkladech. Tak bylo na př. roku 1876 v říšské radě řečníky liberálními příznáno, že jim, původcům zákona o základech zřízení obecního z r. 1862, mnohem více tanuly na myslí ochrany proti přehmatům byrokracie a autonomnost obcí, než vlastní samospráva. A tak povstal onen neblahý dualismus našeho správního zřízení, který v přednáškách o samosprávě byl podrobně rozebrán. A titíž politikové, vedeni nejasným heslem o autonomii obecní, důsledně na něm zbudovali zákon domovský z roku 1863, který byl hotovým zabijákem na svobodu usazení a stěhování, krátce před tím slavnostně prohlášenou. Že také řešení otázky rovnoprávnosti jazykové v zemi různě vypadne dle toho, ovládáno-li jest státoprávním ideálem historickým čili nic, dávno dobře vycítili Němci.

Zdržel jsem se déle při těchto otázkách, poněvadž se zájem těch, kteří do politiky zasahovati touží, k nim nejvíce poutává. To však dávno není jediným obsahem »politické« činnosti. Před léty soudruh, jenž vypravoval se pak na vynikajícího publicistu, odpověděl mi na výtku, že nehledí se v čas obrnití pro své povolání vědomostmi v oboru národohospodářském a jiných příbuzných: »Příteli, my děláme politiku, když je třeba čeho odborného, poradíme se s odborníkem.« Památné diktum. Zdá se, že má ještě mnoho adeptů. V čem záleží pak politika? Inu v několika heslech ústavního a jazykového práva. A také při těch běží konečně o to, zjednati jim platnost přesnými formulemi zákonů a nařízení. Ale i v do-
bách na výsost pohnutých otázkami těmi, z pravidla většinu akcí parlamentů (třeba i ne většinu pozornosti poslanců) zabírá kritika platných řádův a hotovení nových pro nejrůznější obory národohospodářské, školské a vůbec kulturní. Jakou smutnou postavou je politik, který v těch věcech musí spoléhati na vnuknutí »odborníků«. Vždyť to právě jest politika, ovládati věci ty, znáti příslušné skutečnosti a spojitosti, věděti naproti problémům, jež život v těch oborech denně ukládá, kudy kam.

Ústavní a národnostní záhady nemohou věčně hráti prim v naší politice, nemáme-li všichni venkoncem bídne pojmíti. Tou měrou, jakou ony dospějí k jistým formám vyřízení, a více snad ještě neodolatelnou mocí potřeb a velkých hnutí časových, celý ohromný obor otázek hospodářsko-politických a sociálně-politických dopadne na nezvyklá bedra našich politiků. Co v dosavadních bojích nám, neb aspoň mnohým, docela neprávem stálo

v druhé řadě, v plné síle a naléhavosti pošine se do řady první. Co vlastně zbude politikovi, který by ještě myslel, že to nejsou záležitosti jeho, nýbrž odbornické? Kdo musí ke každé takové otázce úzkostlivě se ohlížeti po odborníku, nebyl, není a nebude politikem. »Odbornictví« do toho vnikne jinak a vniká už teď v podobě agitací ryze třídních, výlučně stavovských, jiná hlediska než určitý živnostenský zájem nepřipouštějících. A politik, který nebude státi na povýšeném stanovišti obsáhlejšího a hlubšího vědění, bude buď smeten nadobro anebo nucen plovati jako kus korku na vodách agitačních podobného rázu. Přílišné upozadění národohospodářských a sociálně-politických otázek v dosavadních našich politických působnostech mstí se na nás beztoho již nyní na všech stranách. Lapáme pořád jen vzory cizí, živíme se ideami cizí legislature, a idey původně čerpané z vlastních potřeb a poměrů jsou v hromadách odkoukané látky cizí vzácné jako mastná oka na postní polívce. Bohudík, že mladší generace česká počíná to chápat a že to pochopení oživuje potřebu bedlivějších studií.

Co jsem z počátku pravil o nedočkavém entusiasmu vůči činnosti politické, platí o přemnohých z tábora mladé generace nyní zvláště i vzhledem k tak řečené sociální působnosti. Nic není psychologicky jasnější, než tento zájem pro největší záhady časové a touha zasáhnouti do proudů životních, jež ony probouzejí. Zvláště živena-li jest ta touha zároveň pohledem na mnohé úkazy hmotné i duchovné bíd. A přece snad nikde není nebezpečí tak blízké, že budeme často nuceni prádlo svého přesvědčení svlékat a tím i platnosti a významu pozbývat, jako v tomto oboru, jestli jsme si dříve nedali práci pevným studiem a sebekritikou ustálený názor si vytvořit, než sami se vydáme na poučování jiných. Když před několika málo lety vinou nejasného vedení studentstvo našich vysokých škol pocítovalo příliš ranné touhy vrhnouti se do proudu agitace sociální a mladiství nadšenci, sotva gymnasium opustivší, vycházeli do schůzí dělnických, nikoliv snad pozorovat a dojmy sbírat, nýbrž apoštolovat, sociální otázku řešit — tu provozována byla pravá štvance proti nám »zpátečníkům« a »šosákům«, kteří jsme v takovém počínání nespatořovali dostatek svědomitosti. Kde jsou dnes všichni ti, kteří jako ohniví příslušníci »Omladiny« zároveň živé styky pěstovali se sociální demokracií?

Jednotliví, pravda, zůstali v jejím šiku. Ale na kolik táborů jsou již rozdělení tehdejší organisátoři »pokrokové strany« v studentstvu, která ve svůj program přijala nejvýmluvnější ohlasy programu sociálně-demokratického? A kde jsou dnes všichni ti tehdejší nadšenci všeobecného stejného práva volebního? Ještě než došlo k volbám říšským ponejprv dle

té zásady aspoň v dosahu t. zv. páté kurie prováděným, byli již rozštěpeni, pravá membra disjecta.

A jediné prohlášení sociálních demokratů na radě říšské v příčině státoprávní učiněné, prohlášení tak důsledné, že nemohlo překvapiti žádného, kdo zná základní these jejich pevně uclánkovaného vyznání, vrazilo sudu úplně dno a způsobilo obraty až překvapující. Není v těch událostech výmluvné naučení, že musíme si napřed zjednati práci vážnou a nepodjatě za pravdou směřující pevně založené přesvědčení, že musíme soudně a svědomitě prozkoumati všechny nám podávané nauky — ty, které se citu našemu zamlouvají, s dvojnásob kritickou skepsí — než vystoupíme, abychom pod praporem určité strany za cíle její bojovali a po případě jiné vedli? Kdo chce býti vůdcem a poučovatelem jiných, musí sám s sebou již býti hotov. A tím člověk není, dokud dovede ho zviklati každé zavanutí větěrku nějaké jemu nové nauky.

Jsem toho dalek, abych chtěl podloudně buditi náladu pro jakékoliv nebo proti jakémukoliv učení sociálnímu, když všichni a prodělávají své krise, aby znova nastupovala trnité dráhy po pravdě lepší. Avšak na tu trnitou dráhu — trnitou, protože každý opravdovou snahou naplněný musí na ní prodělati svízele pochybností a svár rozporů — musí se každý vydati, kdo chce se dodělati přesvědčení lečjakým modním přechodným proudem nedotknutelného, které by schopno bylo zůstati vůdčí jeho hvězdou trvale a bezpečně. Jen to jest pravý a zdravý ideál. On musí býti vybojován a v zápasech a trudech o něj podstoupených dobývají se největší poklady života.

Ostatně, nebojte se. Není opravdu třeba, abyste čekali, až vám šediny hlavy pokryjí, než byste se směli odvážiti na zužitkovací dílo všeho toho, co po dráze nauk a studijní práce vnímáte a s čím sděliti se někdy mocně zatouží mysl nad šířícím se vlastním obzorem radostí napojená.

Tak především už má nemalou cenu působení v kruhu soudruhů vzájemným sdělováním vědomostí i úsudků. V živé výměně té a ve sporech z podnětu její vycházejících, v nichž každý jest zároveň přijímajícím i dávajícím, tříbí se názor, vyjasňují se pojmy, budí se plodná skepse i autoritativa, poznávají se mezery a vzcházejí nové podněty k jejich vyplnění; výcvik v logicky urovnaném a srozumitelném podání zároveň tuží síly ve směru formálním.

Však to není vše. Pokud jde jen o specificky tak řečené obory politické, může předním praktickým cílem přípravy pro t. zv. veřejné působení kromě publicistické činnosti býti přece hlavně jen působení v zákonodárných sborech, přístupné vždy pouze obmezenému počtu lidí. Ale jakmile

přecházíme na pole otázek národohospodářských a sociálně-politických, rozšiřuje se bez porovnání možnost platného zužitkování nabytých vědomostí. V přechetných sférách povolání právě o ně běží, nemalou měrou i ve mnohých povoláních úřednických. Byly časy, kde účast mladé inteligence v národním poslání buditelském mohla v pořádání besed, zábav divadelních a jiných spatřovati plodné cíle svoje. Kdyby dosud ještě to mělo býti vrcholem národního osvědčování se akademické mládeže, bylo by to svědectvím velice zuboženého stavu našeho kulturního. Že část mládeže tuto licoměrnou zástěru zábavních tužeb odmítá, není jí k necti. Buditelství ve starém, pro svou dobu vzácném a ideálním smyslu, svůj úkol dávno vykonalo. Nepřestaly však úkoly buditelské. Pokusil jsem se na jiném místě vylíčiti nové buditelské úkoly kněžské. (Sr. Alétheiu, ročník I.) V příbuzném směru existují i buditelské úkoly všelíké inteligence ostatní a mládež může a má mítí na nich svůj podíl. V nynější fázi našeho vývoje národního běží o to, posílit a zabezpečiti posici národní, rozvojem slovesné práce a politického uvědomění dobytou, hmotnou hospodářskou nezávislostí, blahobytem a všestranným intensivním stupňováním kulturních pokrokův. Tu si najde i mládež inteligentní své působiště. Jest nescetné množství našich bratří, kteří se nedodělali toho štěstí, aby mohli volně, bez omezení, jež ranný vstup do praktických povolání ukládá, těžiti z pokladů nauk až do let, kde nejvyšší stupně akademické dráhy školské se končí. O možnostech těch rozhodují sociální poměry, jež pro individuum mají přechoasto, snad většinou, pouhý ráz náhody. A nesmíme nikdy ztratiti z mysli přesvědčení, že by při jiném sběhu těch náhod snad na našem místě dokonaleji se osvědčil ne jeden z těch, kterému osud do ruky vtiskl pluh, kladivo nebo lžíci zednickou. Vnáseti do řad těchto méně šťastných a často i po slovu poučení hladových a za ně vděčných sítě lepšího poznání, pozitivné vědomosti z různých oborů, to jest krásným ideálním cílem zatímných snah po zužitkování studií, jest také vyrovnáváním nerovností a skutkem vděčnosti za šťastnější náhodu, jež ovládala osud náš. Kdo si v tom s naivní nekritickou myslí, s dětinským sebepřeceněním neb jiným sebeklamem hrátí bude na řešitele velkých, ve vlastní hlavě ještě nepracovaných problémů, propadne právem kletbě směšnosti. Ale najdete snadno, že není třeba opravovati vždy s reformátorskou posou celý svět, chce-li člověk k povznešení a naukovému obohacení jiných přispívati. Ba zbývá toho tolik, že platí pro každého, jenž v mezích sil svých chce dobrou a pokroku sloužiti, slovo básníka »und wo ihr's packt, da ist es interessant!« Všecko působení takové spadá arci po mém názoru konečně přeco zase jen v obor přípravy, kterou pro politickou a sociální působnost

akademické mládeže pokládám za jediné správné a vždy dobré ovoce slibující osvědčení v l a s t e n e c t v í. Byl bych tomu rád, kdyby má slova byla vám ukázala, že přímluva za horlivé pěstování tohoto způsobu vlastenectví není žádné školometské vraždění ideálů, nýbrž naopak důvěryplné spoléhání v mužnost ideálů vašich.
